

Луї Огюст Бланкі
ХТО ГОТУЄ СУП, ТОЙ І ПОВИНЕН ЙОГО ЇСТИ (1834-185..)
переклав з французької Олексій Соляник

Багатство народжується розумом і працею — душею і життям людства. Однак ці дві сили можуть діяти лише за допомогою пасивного елемента — землі, яку вони користають спільними зусиллями. Тому видається, що цей незамінний інструмент має належати всім людям. Це не зовсім так.

Певні люди хитрощами чи насиллям захопили спільну землю й, оголосивши себе її власниками, через законодавство встановили, що вона буде їхньою власністю назавжди, і що це право власності стане основою суспільного устрою, себто воно буде першорядним і, за необхідності, поглине всі права людини, навіть право на життя, якщо воно матиме нещастя опинитися у конфлікті з привілеями меншини.

Логічним чином, це право власності розширилося з землі на інші знаряддя, на накопичені продукти праці, що позначені родовою назвою капіталу. Віднині, оскільки капітали, самі собою безплідні, плодоносять лише завдяки робочій силі й оскільки, з іншого боку, вони в обов'язковому порядку є сировиною, створеною суспільними силами, то більшість людей, що відрізана від власного володіння, виявляється приреченою на примусову працю на користь меншини, що ними володіє. Ані знаряддя, ані плоди праці не належать робітникам, але належать неробам. Жадібні гілки поглинають сік дерева, завдаючи шкоди родючому віттю. Шершні пожирають мед, створений бджолами.

Таким є наш суспільний лад, заснований на завоюванні, яке розділило населення на переможців і переможених. Логічним наслідком такої організації є рабство. Воно не змусило на себе довго чекати. Дійсно, позаяк земля набуває своєї цінності лише через обробку, привілейовані дійшли до висновку, що їхнє право на володіння землею поширюється також і на володіння людською худобою, яка її удобрює. Спочатку вони розглядали людську худобу як додаток до свого володіння, а потім, врешті-решт, як особисту власність, незалежну від землі.

Натомість принцип рівності, закарбований у глибині серця і той, що століттями змовляється знищити експлуатацію людини людиною в усіх формах, завдав першого удару святотатському праву власності, руйнуючи домашнє рабство. Привілей довелося звести до володіння людьми вже не як меблями, а як приєднаним і невіддільним додатком до територіальної нерухомості.

У XVI столітті смертоносне загострення пригнічення призвело до рабства темношкірих, і навіть сьогодні жителі території, що вважається французькою, володіють людьми таким же чином, як одягом і кіньми. Більше того, між соціальним станом колоній і нашим соціальним станом різниця менша, ніж здається на перший погляд. Після вісімнадцяти століть війни між привілеями та рівністю країна, що є головним театром цієї боротьби, не змогла би терпіти рабство в його жорстокій наготі. Але цей факт існує безіменно, і право власності, яке хоч і є більш лицемірним у Парижі, ніж на Мартініці, не є ані менш непоступливим, ані менш гнобливим.

Насправді, рабство полягає не тільки в тому, щоби бути власністю людини чи кріпаком землі. Невільний той, хто, позбавлений знарядь праці, залишається на милість привілейованих, які ними володіють. Саме це захоплення знарядь праці, а не той чи інший політичний устрій робить маси рабами. Спадкова передача землі та капіталів ставить громадян під ярмо власників. У них немає іншої свободи, крім як обрати собі господаря.

Звідси ж, безперечно, цей глузливий вислів: «Багаті змушують бідних працювати». Ледь не так само, як і плантатори змушують працювати своїх негрів, але трохи більш байдуже до людського життя.

Позаяк робітник – це не капітал, який слід берегти, немов раба; його смерть не є втратою; завжди є конкуренція, щоби замінити його. Заробітна плата, хоч її ледве вистачає на те, щоби не померти, має чесноту змушувати експлуатовану плоть роїтися; вона увічніює родовід бідних для служіння багатим, тим самим продовжуючи з покоління в покоління цю двоїсту паралельну спадщину багатства та злиднів, насолоди та болю, що становлять елементи нашого суспільства. Коли пролетар удосталь страждає і залишає наступників страждати після нього, він прямує до лікарні, аби надати свій труп науці на вивчення засобів для лікування своїх господарів.

Ось такі плоди привласнення знарядь праці! Для нас — безперервна праця за обол¹ в день, без впевненості у завтра, і голод, адже примха гніву чи остраху позбавляє цих знарядь! А для привілейованих це означає цілковите самодержавство, право на життя і смерть! Тому що їхні руки повні запасів, вони можуть чекати. Перш ніж виснаження запасів змусить їх капітулювати, останній плебей буде мертвий.

Хто не пам'ятає лихоліття 1831-го, коли капітал через побоювання чи з помсти сховався? З глибини свого голландського сиру барони сейфа холодно розмірковували над стражданнями народу, знищеного голодом, у нагороду за пролиту кров на службі їхніх буржуазних марносластв. Помститися страйком за це неможливо. Ліонські робітники нещодавно випробували це². Але якою ціною! Шістдесят тисяч чоловік були змушені прогнутися перед кількома десятками фабрикантів і благодати про милосердя. Голод приборкав бунт. І хіба це не диво, прагнення до опору? Скільки ж знадобилося страждань, аби вичерпати терпіння цього народу й остаточно загартувати його проти гнобителя?

Бідний не знає джерела своїх бід. Невігластво — дочка поневолення, робить його покірним знаряддям привілейованих. Пригнічений важкою працею, чужою інтелектуальному життю, що він може знати про суспільні явища, в яких відіграє роль в'ючного створіння? Він приймає за благодіяння те, що зволили йому залишити від його поту і бачить у руці, яка його експлуатує, лише руку, яка його годує; він завжди готовий за знаком господаря розтерзати сміливця, що намагається показати йому кращу долю.

На жаль! Людство рухається із зав'язаними очима і лише зрідка припіднімає пов'язку, щоби побачити власний шлях. Кожен його крок на шляху прогресу розгромлює провідника, що змушує його це йти. Герої людства завжди були найпершими жертвами прогресу. Натовп, розбушований голосом патрициїв, розтерзав граків³ на шмаття. Христос гине на хресті під радісні галаси єврейської юрби, збудженої фарисеями та священиками, а нещодавно захисники рівності загинули на ешафоті Револуції через невдячність і дурість народу, котрий дозволив наклепові присвятити їхню пам'ять прокляттю. Навіть сьогодні найманці привілейованих щоранку повчають французів плювати на могили цих мучеників.

Як важко пролетаріату відкривати очі на своїх гнобителів! Якщо в Ліоні він піднявся як єдина людина, то це сталося тому, що безперечний антагонізм інтересів більше не допускав ілюзії навіть самої норавливої сліпоти. Отоді й були виявлені скарби ненависті та люті, приховані в душах цих торгашів. У розпал погроз різанини з усіх боків спішно насувалися гармати з боскомплектами, кінниці, солдати. Обов'язок ліонського робітника, цієї людини-машини — виплакати голодом, створюючи вдень і вночі для задоволень багатих тканини із золота, шовку та сліз.

Але така суворота тиранія має свої небезпеки: вона викликає обурення, бунт. Щоб відвернути небезпеку, намагаються примирити Каїна з Авелем⁴. З необхідності капіталу як знаряддя праці, ми прагнемо зробити висновок щодо спільності інтересів, а отже, і про солідарність між капіталістом та робітником. Скільки мистецьки вишитих речень на цьому братньому полотні! Вівцю стрижуть тільки для її здоров'я. Вона знову повинна завдячувати. Нашим ескулапам відомо як позолотити пілюю.

Ці проповіді досі знаходять дурнів, але їх уже небагато. Кожен день проливає дедалі більше світла на цей так званий союз паразита та його жертви. Факти красномовні; вони доводять, що між доходом та

заробітною платою існує дуель на смерть. Хто поступиться? Це питання справедливості і здорового глузду. Розгляньмо.

Без праці немає суспільства! Отже, немає й ледарів, яким не потрібні робітники. Але яку потребу робітники мають у ледарях? Чи правда, що капітал у їхніх руках продуктивний лише за умови, якщо він їм не належить? Припускаємо, що масово дезертируючий пролетаріат збирається перенести свої пенати⁵ і свій труд в якісь далекі краї. А чи не загине він випадково через відсутність господарів? Невже нове суспільство може бути засноване тільки шляхом створення землевласників та капіталу, передачі часті нероб всім знаряддям праці у володіння? Хіба не існує іншого суспільного механізму, окрім цього поділу на власників та працівників?

Утім, як же цікаво було би побачити вирази облич наших гордих сюзеренів, покинутих своїми рабами! Що робити з їхніми палацами, їхніми майстернями, їхніми спустошеними полями? Померти з голоду серед цих багатств або вдягти робу, взяти кирку і смиренно попотіти в свою чергу на якійсь ділянці землі. І скільки б вони обробили її всі разом? Гадаю, цим пановам було би просторо і в якомусь одному префектурному окрузі.

Але народ із тридцяти двох мільйонів душ більше не відійде до Авентинського пагорбу⁶. Тому візьмемо протилежну гіпотезу, більш здійсненну. Одного чудового ранку нероби, ці нові Біаси⁷, евакуювалися з французької землі, полишивши її на трудящі руки. День щастя й торжества! Величне полегшення для стількох мільйонів грудей — позбавитися від тягаря, який на них тиснув! О як дихає ця юрба повними легенями! Громадяни, співайте хором пісню визволення!

Аксіома: нація біднішає від втрати робітника; вона збагачується від втрати ледаря. Смерть багатія — це благодіяння.

Так! Право власності занепадає. Великодушні уми пророкують і закликають до його падіння. Есейський принцип⁸ рівності протягом вісімнадцяти століть повільно підривав його через послідовне скасування рабства, яке становило основу його могутності. Воно зникатиме при світлі дня з останніми привілеями, котрі служать йому прихистком та укриттям. Сьогодні і минувшина гарантують нам цей результат. Бо людство ніколи не стоїть на місці. Воно просувається або відступає. Прогресивний рух веде його до рівності. Зворотний курс розвертає через усі ступені привілеїв до особистого рабства — останнього слова права власності. Ще до вертання туди, звичайно, європейська цивілізація загинула би. Але ж через який катаклізм? Вторгнення росіян? Навспак, Північ сама буде захоплена принципом рівності, яким французи призводять народи до завоювань. Майбутнє не викликає сумнівів.

Скажемо відразу, рівність — це не аграрний пай. Нескінченне дроблення землі у праві власності нічого істотно не змінило би. Походження багатства від володіння знаряддями праці, а не від самої праці — геній експлуатації — залишаючись на місці для поновлення великих статків, зможе невдовзі поновити соціальну нерівність.

Тільки асоціація замінює індивідуальну власність і встановлює єдине царювання справедливості через рівність. Звідси зростаюче прагнення людей майбутнього виявити й освітити елементи асоціації. Можливо, і наш контингент зробить внесок у спільну справу.

примітки від перекладача

1. Обол — це дрібна монета в античній Греції, що мала невелику вартість. Метонімічно цей термін також може використовуватися для позначення дрібної чи незначної суми.
2. Тут Бланкі згадує друге повстання ліонських робітників шовкоткацької мануфактури у 1834 році. Перша демонстрація повстанців відбувалася у 1831-му, спричинивши безпрецедентні наслідки для історичної арени Європи, а також слугує точкою відліку історії самостійного робітничого руху.
3. Гракхи — політичні римські діячі, брати Тиберій і Гай Гракхи з гілки плебейського роду Семпроніїв. Відомі соціальними реформами в інтересах народу.
4. Біблійний старозавітний сюжет, коли старший син Адама і Єви, землероб Каїн, убив свого молодшого брата — пастуха Авеля.
5. Пенати — давньоримські боги-охоронці дому та родини. Тут Бланкі вживає цей вислів у розумінні «перенести свою домівку».
6. Авентинський пагорб — один з семи пагорбів, на яких розташований Рим. Тиранія тодішніх римських патриціїв змусила віддалитися на цей пагорб плебеїв. На Авентині був убитий Тиберій Гракх. Відтоді Авентин став центром плебейського руху проти патриціїв.
7. Нові Біаси. Біас Приенський — грецький філософ, один з «семи мудреців» Давньої Греції. Був відомий мудрістю своїх судових рішень. Йому належить крилатий вислів «усе своє ношу з собою».
8. Ессеї — релігійно-філософська течія іудаїзму періоду II ст. до н. е. Ессеї пішли у пустелю і жили там чоловічими громадами, не маючи особистих статків й користуючись тільки громадським майном. Вони не мали дружин та дітей, відкидали тілесну любов, а також не мали рабів. Громада приділяла велику увагу труду, займаючись землеробством та іншими фізично вимогливими видами робіт.